

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225570>

О. В. Гаран, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: admin.kaf@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6757-6309

КВІНТЕСЕНЦІЯ РОЗУМІННЯ «ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ»

Стаття присвячена розкриттю окремих питань щодо розуміння правової природи «право на судовий захист» як важливої складової права осіб на захист своїх прав, свобод та інтересів через призму викликів сьогодення. Визначено, що право на судовий захист складне правове явище і включає певні елементи.

Акцентована увага на структурних компонентах «права на судовий захист».

Наголошено, що у період стрімкої трансформації суспільства у площині прав осіб на судовий захист, прослідковується значне збільшення такої кількості осіб, які бажають реалізувати своє право на судовий захист, а це обумовлює підлаштування до нових викликів сьогодення відповідних структур правосуддя, які забезпечують дотримання балансу публічних інтересів між усіма учасниками судового захисту.

Зазначено, що під впливом об'єктивних чинників правова природа «право на судовий захист» стрімко, докорінно змінюється.

Ключові слова: право на судовий захист, права особи, законодавство, право на захист.

Постановка проблеми. Право на судовий захист є важливою складовою права на захист прав, свобод, інтересів осіб. Саме, судовий захист відіграє провідну роль у механізмі забезпечення прав і свобод людини, а рівень судового захисту є основним показником правового характеру держави й демократичності суспільства [1, с. 48].

На підставі показників стану здійснення правосуддя за 2019 рік в Україні можливо проілюструвати обсяг реалізації права на судовий захист. Останнім часом, правом на судовий захист скористалися мільйони осіб. Наприклад, в 2018 році – це 3 343 284 справ, а в 2019 році – це вже 3 460 500. Тобто, намічається динаміка збільшення звернень за судовим захистом прав, свобод та інтересів осіб на 3,4. % [2].

Аналіз досліджень у сфері права на захист прав, свобод, інтересів осіб дозволяє констатувати про відсутність єдності щодо розуміння правової природи та сутності зазначеної категорії. Хоча, сучасне визначення правової природи права на судовий захист вкрай необхідно для вирішення проблем як матеріального так і процесуального права. Як слушно зазначив Я. М. Ніколаєнко: «судовий захист знаходиться на межі матеріального та процесуального права та відображає діалектичний взаємозв'язок між собою різних галузевих сфер. Обидва значення ... існують разом» [1, с. 49].

Сприйняття сутності правової природи «право на судовий захист» не можливе без осмислення його місця в системі захисту прав осіб і залежить від виду провадження (господарського, цивільного, адміністративного судочинства та інше), але однозначно, – це велика кількість справ. На підставі показників стану здійснення правосуддя за 2019 рік в Україні можливо проілюструвати обсяг реалізації права на судовий захист.

Актуальність обраної тематики підсилюється і тим фактом, що нові виклики сьогодення (наприклад, проникнення діджиталізації в усі сфери суспільства; великий розмір держав-

ни, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [11].

По-друге, відсутність одностайної наукової позиції щодо правової природи права на судовий захист не дозволяє створити ефективні механізми судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Такий спектр думок щодо поняття «права на судовий захист» обумовлений дуалістичним характером цього права. Т. Сахнова відзначає, що право на судовий захист є одночасно й конституційним, оскільки закріплено в Конституції України, і галузевим, адже механізм його реалізації визначається процесуальним законодавством [10, с. 286].

І. Бакірова, також акцентує увагу на тому, що є певна змістовна тотожність сутності й значення права на судовий захист для процесуальних галузей права, але при цьому є певна специфіка його реалізації щодо відповідної юрисдикції [10, с. 286].

По-третє, наявність недоліків у національному законодавстві, які зменшують рівень ефективності реалізації механізмів реалізації права на судовий захист.

По-четверте, необхідність гармонізації національного правового простору із міжнародними стандартами здійснення правосуддя.

По-п'яте, вплив діджиталізації на усі сфери суспільного життя: формування публічних баз даних, можливість оперативно передавати велику кількість інформації, оперативна е-комунікація між суб'єктами правовідносин та інше, передбачають можливість здійснення он-лайн процедур, доступ до інформації у найкоротші строки та т.п. Перехід на новий формат обумовлює докорінну зміну парадигми щодо розуміння зазначеного правового явища – «право на судовий захист».

Під правами та свободами людини і громадянина слід розуміти правові можливості (надбання), необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів [12].

Вивчаючи правову природу категорії «право на судовий захист», необхідно по-перше, звернути увагу на те, що даний правовий феномен має достатньо складну структуру і різні науковці під різними кутами зору досліджують його, а це обумовлює формування певних наукових концепцій та точок зору. А. Коровайко, зазначає, що в праві на судовий захист доцільно виділити дві частини – суб'єктивну (право людини) та об'єктивну (норми гарантії) [10, с. 290].

Категорію «право на судовий захист» можливо також розглядати через призму суб'єктивного права особи, і тоді, зміст цього права буде визначатися сукупністю визначених законодавством повноважень. Наприклад, до таких повноважень особи відноситься: право на позов; право на відкликання позову; право на забезпечення позову; право на оскарження судового рішення; право вимагати певної поведінки від учасників судового процесу та суду; право на отримання обґрунтованого судового рішення; право на виконання судового рішення та т.п. І тут, прослідковується певна тенденція – модифікація законодавства призводить до трансформації змісту права на судовий захист за рахунок зміни переліку повноважень, які обумовлюють його зміст, але строго у відповідності із законом.

Аналіз наукових публікацій свідчить про існування різних підходів до розуміння правової природи права на судовий захист.

Прихильники першої концепції вважають, що поняття «право на судовий захист» тотожне поняттю «право на позов» [1, с. 49]. У межах зазначеної концепції теж існують різноманітні уявлення про сутність категорії «право на позов». Спектр уявлень широкий.

Друга концепція передбачає поєднання у праві на судовий захист двох частин – матеріально-правової та процесуальної. І базується ця концепція на положенні, що у процесуальному праві не може бути самостійного права на звернення до суду, відірваного від права на позов на позов у матеріальному сенсі [1, с. 49].

Як слушно зазначає Я. Берназюк, «можливість людини без перепон одержати судовий захист є головним змістовним аспектом поняття доступу до правосуддя» [13].

Розуміння правової природи права на судовий захист залежить від кута зору дослідників, чинного національного законодавства із урахуванням судової практики та практики міжнародних інституцій.

Дослідження правової природи права на судовий захист мають велике значення як для розвитку теорії права так і для формування дієвої практичної діяльності. Перспективним вектором подальших наукових досліджень є вдосконалення національного законодавства і гармонізація його з міжнародними стандартами дотримання права особи на судовий захист.

Як свідчить аналіз наукових публікацій щодо питання змісту права на судовий захист і його реалізації, серед дослідників даної проблематики відсутні узагальнююче поняття даної категорії та осмислення правової природи й визначення його структури через призму викликів сьогодення. Це вказує на необхідність глибокого наукового осмислення певних правових позицій та наданні наукових рекомендацій по вирішенню виявлених проблем. Також, обумовлює продовження наукової дискусії із цього приводу задля розвитку відповідних теоретичних положень і реалізації їх у практичній діяльності.

Список використаної літератури

1. Николаенко Я.М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд: Вісник МГУ 2014, № 8. С. 48–50
2. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_19
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text>
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
7. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12>
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
10. Коровайко О.І. Сутність і зміст права на судовий захист у кримінальному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 3. С. 286–290.
11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.
12. Способи захисту прав та свобод людини і громадянина. URL: <https://kadubovecka-gromada.gov.ua/news/1597320413>
13. Право на судовий захист. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>
14. Грибанов В.П. Право на заштиту как одно из правомочий субъективного гражданского права. Вестник МГУ. Право. 1968. № 3. С. 19.
15. Белявская О.Я. Конституционное право человека и гражданина на судебную защиту: понятие, проблемы реализации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. СПб. 2007.

References

1. Nykolaienko Ya. M. (2014). Poniattia ta zmist prava na sudovyi zakhyst: suchasnyi pohliad. Visnyk MHU, № 8. P. 48–50 [in Ukrainian].
2. Analytichni tablytsi shchodo stanu zdiisnennia pravosuiddia za 2019. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_19 [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy (2015). Ofits. tekst. Kyiv 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card> [in Ukrainian].
4. Konventsiya pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
5. Pro zabezpechennia prava na spravedlyvyi sud: Zakon Ukrainy vid 12.02.2015 № 192-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> [in Ukrainian].

6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
7. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 № 1798-XII URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12> [in Ukrainian].
8. Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
10. Korovaiko O.I. (2015). Sutnist i zmist prava na sudovyzi zakhyst u kryminalnomu sudochynstvi. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Vyp. 3. P. 286–290 [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: Zakon Ukrainy vid 03.10.2017. 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> [in Ukrainian]
12. Sposoby zakhystu prav ta svobod liudyny i hromadianyna. URL: <https://kadubovecka-gromada.gov.ua/news/1597320413/> [in Ukrainian].
13. Pravo na sudebnuyu zashchitu. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst> [in Ukrainian].
14. Hribanov V.P. (1968). Pravo na zashchitu kak odno iz pravomochen subektivnogo grazhdanskogo prava. Vesnik MHU. Pravo, № 3, P. 19 [in Russian]
15. Belyayevskaya, O. Ya. (2007). Konstitutsionnoye pravo cheloveka i grazhdanina na sudebnuyu zashchitu: ponyatiye, problemy realizatsii: dis kand. yurid. nauk: 12.00.02. SPb [in Russian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

О. В. Гаран, докт. юрид. наук, профессор
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: admin.kaf@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6757-6309

КВИНТЭССЕНЦИЯ ПОНИМАНИЯ «ПРАВО НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ»

Резюме

Статья посвящена раскрытию отдельных вопросов в понимании правовой природы «право на судебную защиту» как важной составляющей права лиц на защиту своих прав, свобод и интересов через призму вызовов современности. Определено, что право на судебную защиту сложное правовое явление и включает определенные элементы.

Акцентируется внимание на структурных компонентах «права на судебную защиту». Отмечено, что в период стремительной трансформации общества в плоскости прав лиц на судебную защиту, прослеживается значительное увеличение такого количества лиц, желающих реализовать свое право на судебную защиту, что обуславливает современный подход к новым вызовам соответствующих структур правосудия, которые обеспечивают соблюдение баланса публичных интересов между всеми участниками судебной защиты.

Под влиянием объективных факторов правовая природа «право на судебную защиту» стремительно, коренным образом меняется.

Ключевые слова: право на судебную защиту, права человека, законодательство, право на защиту.

O. V. Haran, Doctor of Jurisprudence, Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: admin.kaf@ukr.net
ORCID:0000-0002-6757-6309

THE QUINTENZENCE OF UNDERSTANDING «THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION»

Summary

The article is devoted to the disclosure of certain issues concerning the understanding of the legal nature of the "right to judicial protection" as an important component of the right of individuals to protection of their rights, freedoms and interests through the prism of today's challenges. It is determined that the right to judicial protection is a complex legal phenomenon and includes certain elements.

Emphasis is placed on the structural components of the "right to judicial protection".

The allocation of individual components of the right to judicial protection allows to analyze the state of implementation of the right to judicial protection, to forecast its development and to determine the direction of such transformation.

The concept of "right to judicial protection" can be defined as a set of legal possibilities of each person for effective restoration of rights, within the limits and in the manner prescribed by law and provided by an independent and impartial court, by a fair and public hearing within a reasonable time. Decisions and guarantees for the exercise of the right to judicial protection. The right to judicial protection is ensured by constitutional guarantees of the administration of justice by courts established on the basis of the Constitution of Ukraine and in the manner prescribed by law.

Studies of the legal nature of the right to judicial protection are of great importance both for the development of the theory of law and for the formation of effective practice. A promising vector of further research is the improvement of national legislation and its harmonization with international standards of observance of the individual's right to judicial protection.

It is emphasized that in the period of rapid transformation of society in the field of rights of persons to judicial protection, there is a significant increase in the number of persons wishing to exercise their right to judicial protection, and this leads to adjustment to new challenges of relevant justice structures. between all participants in judicial protection.

It is noted that under the influence of objective factors, the legal nature of the "right to judicial protection" is changing rapidly, radically.

Keywords: right to judicial protection, individual rights, legislation, right to protection.